

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЖИТТЄВОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

В. В. Горбунова

ПРОСТІР КОМАНДНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ: ІНТЕРСУБ'ЄКТНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ТА СУБ'ЄКТНЕ ОСМИСЛЕННЯ

Представлено спробу теоретичного моделювання проблеми командних взаємин у світлі постнекласичної парадигми. Простір командної інтеракції аналізується в поліпросторовій структурі життєвого світу особистості. Обґрунтовується потреба психологічного аналізу командної інтеракції в її суб'єктному осмисленні та інтерсуб'єктному конструюванні.

Ключові слова: життєвий світ особистості, командні взаємини, простір командної інтеракції, суб'єктне осмислення командних взаємин, інтерсуб'єктне конструювання командних взаємин.

Представлена попытка теоретического моделирования проблемы командных взаимоотношений в свете постнеклассической парадигмы. Пространство командной интеракции анализируется в полипространственной структуре жизненного мира личности. Обосновывается потребность психологического анализа командной интеракции в ее субъектном осмыслении и интерсубъектном конструировании.

Ключевые слова: жизненный мир личности, командные взаимоотношения, пространство командной интеракции, субъектное осмысление командных взаимоотношений, интерсубъектное конструирование командных взаимоотношений.

The theoretical modeling of team interaction in the light of postnonclassical paradigm is presented. The space of team interaction is one of many spaces in the structure of the personality's life-world are analyzed. The necessity of a psychological analysis of team interaction in it subject interpretation and intersubjective construction is presented.

Key words: personality's life-world, team interaction, space of team interaction, subjective interpretation of team interaction, intersubjective construction of team interaction.

Проблема. Кризь призму класичної об'єктивізованої картини світу взаємини в команді не лише піддаються аналізу і спостереженню – вони можуть бути зафільмовані й відтворені, представлені в певних

динамічних схемах, де на перший план виходять процеси самої діяльності, у межах і на вимогу яких, власне, і взаємодіють члени команди. У фокусі *некласичного* світогляду простір командної взаємодії помножується на кількість задіяних у ній суб'єктів та втрачає свою абсолютність, набуваючи унікальності для кожного учасника. На перший план виходить не сама діяльність, а її значення для людини, так само як і значення міжособових взаємин у всій складності симпатій-антипатій. Тут не може бути документалістики, і тому фільмування набуває суб'єктоцентрованості; відзнята взаємодія озвучується, коментується кожним із її учасників, і кожен, власне, й задає правила перегляду, щоразу відтворюючи свій, унікальний простір інтеракції. У *постнекласичній* традиції фільмування, як і повторний перегляд відзнятого, втрачає сенс, тому що стає історією, яка ніколи не повторюється. Міжсуб'єктна інтеракція твориться, конструюється тут-і-зараз у режимі діалогу, а її простір задається подієвими контекстами в їх осмисленні учасниками взаємодії.

З окреслених позицій простір командної інтеракції потребує вивчення не як об'єктивно існуючий/суб'єктно сприйнятий, а як інтерсуб'єктно створюваний/суб'єктно осмислюваний. Відмінність у часі дієслів, заведених у формули, утім, як і в змісті, не є випадковою. З одного боку, ідеться про акцент в аналізі, який ставиться на теперішньому: створенні, конструюванні, дискурсному зануренні, осмисленні, нарації; з другого – на системності, взаємопроникності та взаємозумовленості цих процесів у межах динамічного поліпросторового утворення – внутрішнього, життєвого світу особистості.

Мета статті: теоретичне моделювання проблеми простору командної інтеракції в структурі життєвого світу особистості, в її суб'єктному осмисленні та інтерсуб'єктному творенні.

Саме “чутливість до множинності контекстів” М. С. Гусельцева називає принциповою ознакою постнекласичної науки, посилаючись на типологію наукової раціональності В. С. Стьопіна, де постнекласика вирізняється не лише “людиноцентрованістю”, а й “людиновимірністю” [9]. Як зазначає І. А. Донникова, ідеться про розширення методологічної рефлексії з вузького розуміння протагорівської тези “людина – мірило всіх речей” (як ідеї первинності суб'єкта) – до її постмодерного тлумачення через “...наповненість світу (природи, суспільства) смислами людського буття, ціннісно-смысловим змістом” [10, с. 311]. З огляду на “контекстуальну людиновимірність” вектор аналізу переміщується в певну подієвозумовлену інтерсуб'єктну реальність, що конструюється, осмислюється тут-і-зараз.

У постнекласичному ключі проблематика соціокультурності людської природи розробляється в межах соціального конструкціонізму, дискурс-аналізу, наратології. Вітчизняні дослідники, які працюють у згаданій парадигмі, зауважують, що: навколишній світ для кожної окремої людини відображається через, у процесі та завдяки взаємодії з іншими людьми (В. О. Васютинський [6]); інтерпретація соціокультурного досвіду веде до створення внутрішнього світу особистості (Н. В. Чепелева [19]); особистість повсякчас змінює себе як наративну конструкцію, складаючи нові й нові історії власного життя (Т. М. Титаренко [17]).

Описуючи зв'язки між суб'єктом і соціумом з позицій соціального конструкціонізму, К. Джерджен підкреслює, що суб'єкт, його досвід, самочинність, свобода набувають змісту лише в інтер-суб'єктній, стосунковій інтерпретації: "Стосунки визначають нашу здатність означати... вони є первинними в досягненні осмисленості" [20, р. 214].

Методологічно близькою є проблематика колективної суб'єктності, що може бути проілюстрована тезою А. В. Брушлинського про те, що в найповнішому сенсі слова "...суб'єкт – це все людство в цілому як суперечлива системна єдність суб'єктів іншого масштабу: держав, націй, етносів, суспільних класів і груп, індивідів, що взаємодіють один з одним" [4, с. 74]. Розроблення категорії та дослідження феноменів колективної суб'єктності пов'язані передусім з іменем А. Л. Журавльова. Спираючись на філософсько-психологічні ідеї С. Л. Рубінштейна про соціальну, діяльнісну сутність людини, дослідник виходить на одну з базових характеристик колективних суб'єктів – спільну активність, яку пропонує розуміти у трактуванні поглядів Рубінштейна К. О. Абульхановою-Славською не лише як джерело активності, а і як джерело "спричинення всього буття" [11, с. 62]. Колективна суб'єктність управлінських команд – предмет досліджень В. В. Третяченко [18].

Своєрідним підсумком наведених вище міркувань щодо суті колективної суб'єктності і специфіки аналізу можуть бути ідея її інтеракційно-феноменологічної природи та низка принципів, обґрунтованих В. О. Васютинським. Ідеться, зокрема, про інтеракційність ("...колективна суб'єктність... як продукт інтерсуб'єктної взаємодії, у процесі якої відбуваються взаємна суб'єктна актуалізація учасників і залучення їхніх індивідуальних суб'єктностей" [7, с. 26]), символічне опосередкування ("...символічна трансформація дійсності, яка для кожного окремого суб'єкта постає в індивідуалізованому варіанті світобачення" [там само, с. 29]), колективну феноменологічність ("...творення спільної дійсності, яка не є ні дійсністю "об'єктивною", ні сумою дійснос-

тей індивідуальних...”[там само, с. 30]), інтерсуб’єктивність (“...поставання спільно-взаємного інтерсуб’єктивного простору, що набуває для кожної окремої особи сили і значення об’єктивного чинника” [там само, с. 33]).

Сама категорія “життєвий світ” за активного психологічного житку не лише не втратила, а й збагатила свій філософський зміст у сенсі духовного, смислового, ціннісного начала. Вважаємо, що саме в психологічних концепціях життєвого світу особистості, зокрема ідеях Л. Бінсвангера, Ф. Ю. Василюка, Т. М. Титаренко, тією або іншою мірою реалізувалися прагнення Е. Гуссерля щодо створення науки про життєвий світ як смисловий фундамент людського існування. Централіною ідеєю концептуалізації “життєвого світу” є його цілісність, системотворчість як середовища, у якому, власне, і розгортається людське буття і поза яким останнє не може бути вивчене. Згадане зовсім не заперечує інтерсуб’єктивності у творенні певних дискурсивно-інтерпретативних орієнтирів у процесах осмислення світу й себе в ньому – натомість підкреслюється, що розгортаються вони все ж у життєвому світі людини, який, хоч і соціальний, культурний, стосунковий за своєю природою, попри те – індивідуально-психологічний, суб’єктивний за втіленням. Так, В. О. Татенко вводить принцип інтерсуб’єктивної стосунково-розвивальної взаємодії, дотримання якого в психологічному дослідженні суспільних явищ має “рівноважити в ціні” життєвий світ окремої людини і суспільства. Дослідник зауважує, що кожне суспільне явище “...може і повинно розглядатися в суб’єктивному вимірі як таке, що є внутрішньо поєднаним із життям окремих людей як носіїв соціальних якостей і як реальних соціальних діячів” [15, с. 25].

З огляду на належність людини до певної множини соціальних систем, будь то коло родини, друзів, колег, інтернет-спільнот, а також ті взаємини, що розгортаються лише уявно в полеміці між “Я” і героями творів різного роду, їхніми авторами, власне субособистостями, або ідентичностями (так, у теорії “діалогічного Я” Г. Херманса йдеться про багатоголосою особистості) [21], – не виникає сумнівів щодо поліпросторовості її життєвого світу, де простір командної інтеракції є лише одним із багатьох. До того ж жоден із життєвих просторів не може ні конструюватись, ні осмислюватись ізольовано від інших. Так, інтерпретуючи події, що відбуваються в команді, оцінюючи своїх колег, міркуючи над тим, чого б нам хотілося і чого не вистачає у взаєминах із ними, ми неодмінно привносимо змісти, набуті в інших сферах, у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми, в інший час. Д. О. Леонтьєв пише про буттєву опосередкованість світоосмислення як синхронічну (структурно-функціональну) та діахронічну (розгорнуту в часовій динаміці) організацію смислової реальності [12].

Якщо спробувати візуалізувати поліпросторовість життєвого світу особистості в спрощеній, доступній для сприйняття формі, то цю поліпросторовість можна уявити як сферу з певною множиною кіл усередині, що перетинаються на лініях діаметра (рис. 1). У такому поданні сфера – життєвий світ; кола – простори, кожен із своєю структурою, часовою перспективою; лінії перетину – осі змістообміну, через які і здійснюється контекстуальна взаємопроникність між просторами.

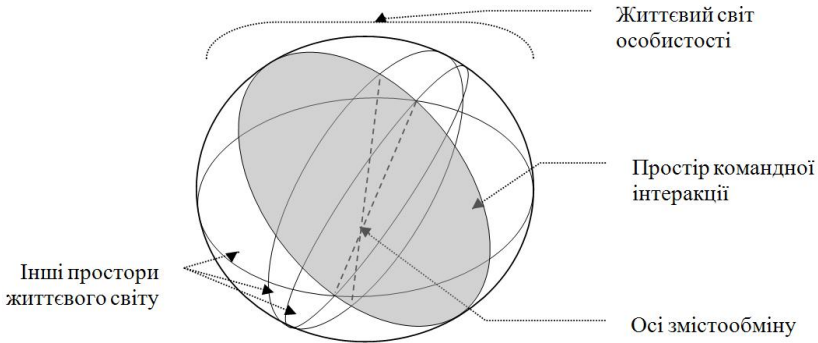

Рис. 1. Простір командної інтеракції в життєвому світі особистості

Кожна людина має досвід взаємин, приятелювання, дружби, а також незгод, подекуди зрад і ворожнечі. Особисто пережитий, чутий і бачений на прикладі інших, екстрапольований у майбутнє, цей досвід є основою для оцінно-ціннісних уявлень про те, що допустимо, а що ні, що правильно, а що неприйнятно в стосунках у спільній діяльності. Причому йдеться не лише про досвід командного спілкування. Життєвий світ людини – поліпросторовий, і ціннісні контексти не прив'язані до якогось одного з просторів. Висновки, зроблені, наприклад, щодо чоловічої психології в ситуації подружньої зради, цілком можуть бути поширені не лише на чоловіків-можливих партнерів, а й на чоловіків-колег по команді. Те саме стосується і діяльнісного досвіду: колишні, теперішні, а також уявлення про майбутні успіхи й невдачі, стратегії діяльності та їх наслідки, досвід творчості і рутинної, монотонної праці, активного задіяння чи бездіяльності – усе це задає ціннісні інтерпретанти командних взаємин. Кожна із життєвих подій є своєрідною цеглинкою в будівлі життєвого світу; висновки ж, мораль, отримані в ході їх проживання, – основою смислоконструювання, ціннісними орієнтирами в розумінні та інтерпретації теперішніх і майбутніх подій життя, у тому числі й тих, що розгортаються на тлі командних взаємин.

На потребі ціннісного аналізу життєвого світу та його просторів так чи інакше наголошують усі провідні філософсько-психологічні концепції. Так, Л. Бінсвангер підкреслює, що екзистенційний аналіз життєвого світу – це передусім аналіз стосунків між “Я” і світом цінностей [2]. Розмірковуючи над проблемами “життєвої психології” як науки про внутрішній світ людини, Д. О. Леонт’єв робить акцент на тому, що аналіз має бути спрямований на “особистісний смисл життєвих подій” та “перегляд життєвих цінностей і пошук себе в них” [12]. А. Маслоу підкреслює, що “світ, яким він є для людини”, це світ, у якому “факти злиті з цінностями” [13]. На тому, що життєвий світ особистості – це завжди певна ціннісна ієрархізація дійсності, а його психологічний простір “...є радше ціннісним середовищем, що забезпечує можливість адекватних власній природі самопроявів”, наголошує і Т. М. Титаренко [16, с. 64]; у психологічному дослідженні, зокрема вивченні практик самооповідання і самоінтерпретації особистості, дослідниці пропонують орієнтуватися передусім на наративний і дискурсивний аналізи [17].

Звужуючи проблематику до простору командної інтеракції, значимо, що його дослідження поза ціннісним ракурсом втрачає на психологічності. Ідеться про ризики, пов’язані з редукацією, своєрідною механізацією психологічного, зведенням аналізу до опису діяльності та взаємодії на її предмет без урахування мотивації, розуміння аутентичних причин та індивідуальної інтерпретації подій – власне, ідеться про ризик виключення простору командної інтеракції із життєвого світу людей, що її творять. Своєю чергою висновки, зроблені в ході ціннісної інтерпретації, є основою для прогнозування розвитку взаємин, наслідків тих чи інших вчинків, для своєрідного примірювання міжособових ролей, селекції рольових стратегій, іншими словами – базисом для планування рольової самопрезентації (рис. 2).

У процесі командної діяльності люди взаємодіють не автоматично, не тільки як приписують їм їхні посади та обов’язки, сліпо виконуючи функції, розв’язуючи завдання, вирішуючи проблеми, досягаючи результату, – вони роблять це, керуючись ціннісними уявленнями про командні взаємини і працю, засобами рольової поведінки.

Так, у драматургічній моделі життєвого світу особистості П. П. Горностая йдеться про те, що соціально-психологічні ролі є складовими життєвого світу, його окремими структурними компонентами. Ролі дослідник розуміє як функціональні прояви особистості, в яких вона реалізує своє життя, наголошуючи, що ядром життєвого світу особистості є самість, яка не може бути зведеною до ролей: “...природа особистості, звичайно, не зводиться до психологічних ролей; в її основі розглядаються такі феномени як самість, ідентичність, самосвідомість, цінності, смисли” [8, с. 8].

Рис. 2. Суб'єктне осмислення/інтерсуб'єктне творення командних взаємин

Близькими до такого базис-презентаційного розуміння людини в її ціннісно-рольовій сутності є ідеї О. Г. Асмолова про “план змісту” (сміслові утворення, мотиви, життєві цілі, загальна спрямованість) і “план вираження” (прояв особистості в діяльності) особистості [1]; Б. С. Братуся – про “особистісно-смісловий” (загальний зміст життя, ставлення до себе, інших) та “індивідуально-виконавчий” (реалізація смислових орієнтацій у конкретній діяльності) рівні структури особистості [3]; Д. О. Леонтьєва про “смісловий” (внутрішній світ) та “експресивно-інструментальний” (зовнішні способи взаємодії зі світом) рівні структурної організації особистості [12]. При цьому Леонтьєв прямо вказує, що як структури другого рівня він розглядає “... поряд із рисами характеру і здібностями також ролі, включені людиною у свій репертуар” [там само, с. 159]).

Візуалізуючи взаємини театральних акторів у ході вистави на рольовій діаграмі, Я. Морено [14] зображує кожного цілісним колом, поділеним на дві складові – роль і особистість; зв'язки між акторами на цій діаграмі також подвійні – стосунки, зумовлені характером ролей, і стосунки особистісні. Отже, командна інтеракція (а саме вона унаочнена Я. Морено) є подвійною у своїй сутності – нормативно-рольовою (акторська сценарна взаємодія у прикладі) та ціннісно-рольовою (особистісні взаємини, зумовлені симпатіями/антипатіями, оцінками, поцінуванням тощо). Саме така подвійність сприяє емоційній силі та розмаїтості подій, що розгортаються на тлі командних взаємин: запальні суперечки, гучні святкування успіху, екстремальний

відпочинок, опівнічні спілання над терміновими проектами, відстоювання своєї позиції перед керівництвом та багато іншого (див. рис. 2).

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження вдалося з'ясувати, як утворюється своєрідний ціннісно-рольовий кругообіг, у ході якого суб'єктне осмислення командної інтеракції переходить у її інтерсуб'єктне творення і навпаки. Це підтверджує концепцію В. О. Васютинського, котрий сутність інтерсуб'єктної взаємодії вбачає в обміні моделями світобачення між окремими суб'єктами, у ході якого вони взаємно визначаються й інтерпретуються. У такий спосіб взаємодія аналізується у своїх дискурсивних характеристиках як “живий діалог”, “обмін сенсами”, як “джерело внутрішнього самовідображення” та водночас спільна у своєму конструюванні “дискурсивно-сенсова, колективно-феноменологічна основа життєдіяльності” [5]. Безперервний кругообіг від суб'єктного осмислення командної інтеракції до її інтерсуб'єктного творення, власне, і є тим живильним середовищем, у якому виникають, функціонують та розвиваються ціннісно-рольові феномени командної інтеракції.

Література

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / Александр Асмолов. – М. : Смысл : Академия, 2007. – 528 с.
2. *Бинсвангер Л.* Бытие-в-мире: Избранные статьи / Людвиг Бинсвангер. – М. : КСП+ ; СПб : Ювента, 1999. – 299 с.
3. *Братусь Б. С.* Аномалии личности / Борис Сергеевич Братусь. – М. : Мысль, 1988. – 304 с.
4. *Брушлинский А. В.* Психология субъекта: индивида и группы (Ч. 1) / А. В. Брушлинский // Психологический журнал. – 2002. – Т. 23, №1. – С. 71 – 80.
5. *Васютинський В. О.* Інтеракційна психологія влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія; психологія соціальної роботи” / Вадим Олександрович Васютинський. – К., 2005. – 34 с.
6. *Васютинський В.* Інтеракційні виміри особистісного і соціального буття / Вадим Васютинський // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 8 – 19.
7. *Васютинський В. О.* Категорія “колективний суб'єкт” у феноменологічному дискурсі інтерсуб'єктної взаємодії / В. О. Васютинський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2005. – Вип. 12 (15). – С. 23 – 37.
8. *Горноста́й П. П.* Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности : монография / П. П. Горноста́й. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
9. *Гусельцева М. С.* Методологические предпосылки развития культурно-исторической психологии : автореф. дис. на соискание учен. степени канд.

- психол. наук : спец. 19.00.01 “Общая психология, психология личности, история психологии” / Марина Сергеевна Гусельцева. – М., 2003. – 26 с.
10. *Донникова И. А.* К проблеме формирования человекомерной социальной онтологии / И. А. Донникова // Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2011. – Вип. 12. – С. 311 – 322.
 11. *Журавлев А. Л.* Психология коллективного субъекта / А. Л. Журавлев // Психология индивидуального и группового субъекта. – М., 2002. – С. 51 – 58.
 12. *Леонтьев Д. А.* Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
 13. *Маслоу А.* Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу ; под общ. ред. Г. А. Балла и др. ; [пер. с англ. Г. А. Балл, А. П. Попогребский]. – М. : Смысл, 1999. – 423 с.
 14. *Морено Я. Л.* Психодрама = Psychodrama / Якоб Морено ; [пер. с англ. Г. Пимочкиной, Е. Рачковой]. – М. : Апрель Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 521 с.
 15. *Татенко В. О.* Про теоретико-методологічні засади психологічного дослідження суспільних явищ / В. О. Татенко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2000. – Вип. 2 (5). – С. 19 – 26.
 16. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Тетяна Михайлівна Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 373 с.
 17. *Титаренко Т. М.* Постмодерна особистість у динаміці самоконструювання / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика : зб. наук. праць. – К., 2010. – Т. 2. – Вип. 6. – С. 5 – 14.
 18. *Третьяченко В. В.* Колективні суб'єкти управління : монографія / Вікторія Віталіївна Третьяченко. – К. : Абрис, 1989. – 586 с.
 19. *Чепелева Н. В.* Розуміння та інтерпретація соціокультурного досвіду в контексті постнекласичної парадигми / Н. В. Чепелева // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 22 (25). – С. 3 – 11.
 20. *Gergen K. J.* Social theory in context: Relational humanism / Kenneth J. Gergen // The mark of the social: discovery or invention? – Lanham : 1997. – P. 213 – 230.
 21. *Hermans H. J. M.* Dialogical self theory : positioning and counter-positioning in a globalizing society / Hubert J. M. Hermans and Agnieszka Hermans-Konopka. – Cambridge, UK ; New York : Cambridge University Press, 2010. – 392 p.

© Горбунова В. В.